

ȚINTE ORNAMENTATE ÎN ZONA SARMIZEGETUSA REGIA

Bogăția ieșită din comun în fier a zonei *Sarmizegetusei Regia* este prea bine cunoscută pentru a fi nevoie să se insiste asupra ei¹. Ceea ce a atras însă atenția cercetătorilor e mulțimea de materiale de construcție confecționate din acest metal în timp ce în alte zone ale Daciei ele sunt foarte rare sau chiar lipsesc. Dintre acestea, alături de miile de cuie și piroane, fac parte și țintele cu și fără ornamente.

Descoperite în număr mare în Munții Orăștiei țintele ornamentate reprezintă la ora actuală cel mai sigur argument al existenței artei metalului la daci. Deocamdată, pe lângă multele ținte care poartă în ele certe elemente de artă, puține sunt celelalte piese de fier ornamentate (scutul de la Piatra Roșic, câțiva clești etc.).

Pe lângă rolul lor strict funcțional, unele dintre ținte au și un bine definit rol ornamental. Cel din urmă îl au nu numai țintele ornamentate, ci și cele simple dacă ținem seama de dimensiunile florilor lor - destul de mari pentru a putea fi văzute - precum și de forma lor. Unele au o formă dreptunghiulară, iar altele sunt rotunde, având floarea mai mult sau mai puțin bombată. O categorie aparte o formează țintele cu floarea puternic bombată, asemănătoare unei semicalote. Cuiul acestora, destul de scurt, pledează pentru destinația în primul rând ornamentală și abia în al doilea rând funcțională².

În ceea ce privește confecționarea țintelor, sistemul se deosebește net de cel folosit la obținerea cuielor și piroanelor. Dacă acestea din urmă sunt confecționate prin martelare, capul sau floarea fiind obținute prin lățirea sau îndoirea extremității neascuțite³ la confecționarea țintelor lucrurile stau complet diferit. La ele floarea este obținută separat de cui, acesta fiind atașat prin intermediul unui orificiu practicat în ea, orificiu în care era introdus capul cuiului ce era apoi nituit⁴.

De asemenea dacă în secțiune capul cuielor și piroanelor este adesea neregulat, oscilând de la o secțiune circulară până la una patrulateră, la ținte secțiunea este aproape totdeauna regulată, patrulateră.

Din această mare categorie de ținte ne vom ocupa doar de cele ornamentate. Acestea pot fi clasificate în funcție de dimensiuni și motive. Din punctul de vedere al dimensiunii țintele se împart în mai multe tipuri. Avem ținte ornamentate de dimensiuni mici, cu diametrul florii cuiului de 3,5 până la 5,5 cm., de dimensiuni medii, cu diametrul florii cuiului de până la 10 cm. și, în final, cele de dimensiuni mari cu diametrul florii de aproximativ 30 cm.⁵ Diametrul acestor ținte este extrem de important deoarece se pare că și motivele de pe ele sunt în legătură cu acesta. Astfel pe țintele mici apare cu preponderență motivul cercurilor concentrice, motivul rozetei și motivul bobocilor de lotus, pe când pe cele mari aceste motive sunt aproape inexistente, aici predominând motivul frunzei de acant.

De asemenea, dimensiunea pieselor este importantă și pentru că pot indica eventual edificiul cărora le aparțineau. O țintă de dimensiuni mari putea fi folosită la decorarea unor clădiri sau edificii pe măsură. Se poate presupune, și datorită locului de descoperire al celor cinci ținte mari, că acestea împodobeau poarta sanctuarului mare patrulater de pe terasa a XI-a⁶ (piesele aparținând probabil fazei de andezit a sanctuarului). Este posibil ca și celelalte ținte să folosească tot la decorarea porților unor locuințe sau edificii "publice" poate ceva mai pretențioase.

De asemenea, este interesantă lungimea cuiului acestor ținte. Dintre cele 21 de ținte descoperite în sanctuarul mai sus pomenit, 15 au cuiul despicat pe lungime și cele două părți îndoite lateral, indicând

¹ I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979.

² *Ibidem*.

³ *Idem, op.cit.*, p.114.

⁴ *Idem, op.cit.*, p.118.

⁵ *Idem, op.cit.*

⁶ C.Daicoviciu și colaboratorii, în *Materiale*, V/1959, p.397-398, pl.III.

grosimea lemnului⁷.

Țintele ornamentate se pot clasifica în funcție de decor, acesta evoluând de la cele mai simple motive - cercurile concentrice - până la cele mai complicate - motivele care apar pe țintele mari.

Înainte de a ne ocupa însă de ornamentele propriu-zise ar fi utile câteva cuvinte despre executarea acestora. S-a putut remarca execuția deosebită a decorului dând impresia că ar fi fost făcute în ștanțe. Totuși nu este vorba de așa ceva. Motivele decorative au fost obținute fie prin incizii adânci, la roșu, cum este cazul țintelor ornamentate cu cercuri concentrice, fie prin ornamentare, executată cu dornul și dălțița, cum este cazul celor cu motive mai complexe. De asemenea, este probabil ca meșterul să fi trasat motivele pe piesă înainte de a se apuca de lucru, obicei de altfel practicat și pentru decorarea altor categorii de piese, de exemplu ceramica pictată. Dacă uneori motivele nu respectă exact desenul și deci nu sunt perfect simetrice aceasta nu se datorează neutilizării compasului, ci doar unor erori de execuție⁸.

Motivele ornamentale care apar pe ținte sunt fie geometrice, fie vegetale, fie o combinație între aceste două categorii. Există, deasemenea, piese cu motive simple și piese cu decorații complexe.

Cele mai simple ornamente care se regăsesc pe ținte sunt cercurile concentrice. Acest motiv apare destul de frecvent pe țintele ornamentale în special pe cele mici, deși îl găsim și pe țintele medii, cu diametrul de 10 cm. Cercurile care compun acest motiv pot apărea atât incizate - în special pe cele mici - cât și în relief, cum este cazul celor două ținte cu diametrul de 10 cm. descoperite în sanctuarul mai sus pomenit. Acestea au ca decor trei cercuri concentrice în relief iar mijlocul, mai înalt, este marcat printr-un punct incizat, același în care intra cuiul compasului⁹. Numărul cercurilor poate varia de la două la patru, acestea putând fi simple sau în formă de șnur. Ținte purtând astfel de ornamente au fost descoperite atât la Grădiștea de Munte cât și la Costești și la Fețele Albe (pl.I/11-17,19,21).

Un alt motiv care apare frecvent printre ornamente este cel al rozetei. Acest motiv poate apărea sub diverse forme și combinat cu alte ornamente. Se poate observa foarte clar și aici folosirea compasului în desenarea modelului, așa cum o dovedesc dimensiunile egale ale petalelor și simetria dispunerii acestora. Și aceste ținte au dimensiuni mici cuprinse între 3,5 și 5,5 cm.¹⁰

Cea mai simplă redare a acestui motiv este pe o țintă descoperită la Grădiștea de Munte și care are drept decor o rozeta ce constă din șaisprezece petale albiate spre mijloc¹¹ (pl.I/18). Acest decor apare, așa cum am mai spus, și în corelație cu alte motive. Avem astfel combinarea petalelor simple cu săgeți care merg până la marginea discului¹² (pl.III/3) sau rozeta constituită din șaisprezece petale dispuse două câte două, în formă de inimă, și opt simple etc.

Motivul apare și pe ținte cu decoruri mai complicate. Astfel, pe lângă rozeta din petale simple sau duble apare motivul cercului concentric - care de cele mai multe ori este în formă de șnur sau brâu tordat - sau motivul valului alergător care este cuprins de obicei între astfel de două cercuri etc.

Unul dintre cele mai frumoase exemplare din această categorie îl reprezintă o țintă descoperită în zona Grădiștei de Munte. Aceasta (pl.III/1) are ca ornamentație - pornind de la centru spre exterior - două cercuri concentrice de la care pornesc apoi simetric opt petale duble - în formă de inimă - separate de tot atâtea săgeți sau bastonașe - este motivul vechi, inimă cu spin, dar modificat. Tot acest decor este înconjurat de un cerc tordat după care urmează motivul valului alergător extrem de bine relizat și la baza căruiă apare un șir de cerulețe. Pe marginea țintei regăsim motivul cercului tordat. Exemplare asemănătoare, deși nu la fel de bine păstrate și executate, s-au mai descoperit unul la Costești și încă unul la Grădiștea Muncelului¹³.

⁷ E.Iaroslavschi, *Inventarul sanctuarului A de la Sarmizegetusa Regia* în *ActaMN*, XX/1983, p.374.

⁸ I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p.118.

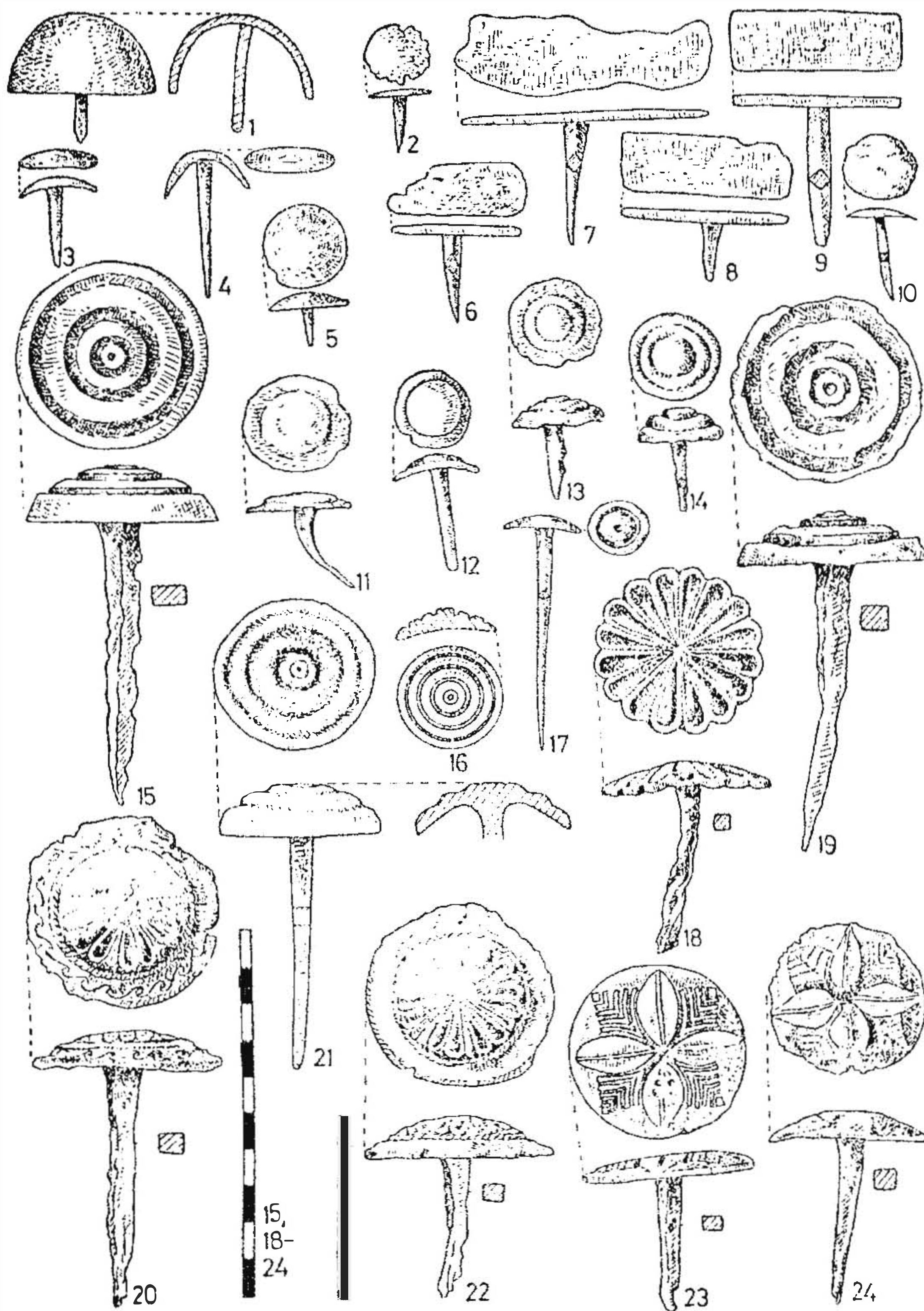
⁹ E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p.374, fig.3/1.3.

¹⁰ I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p. 118.

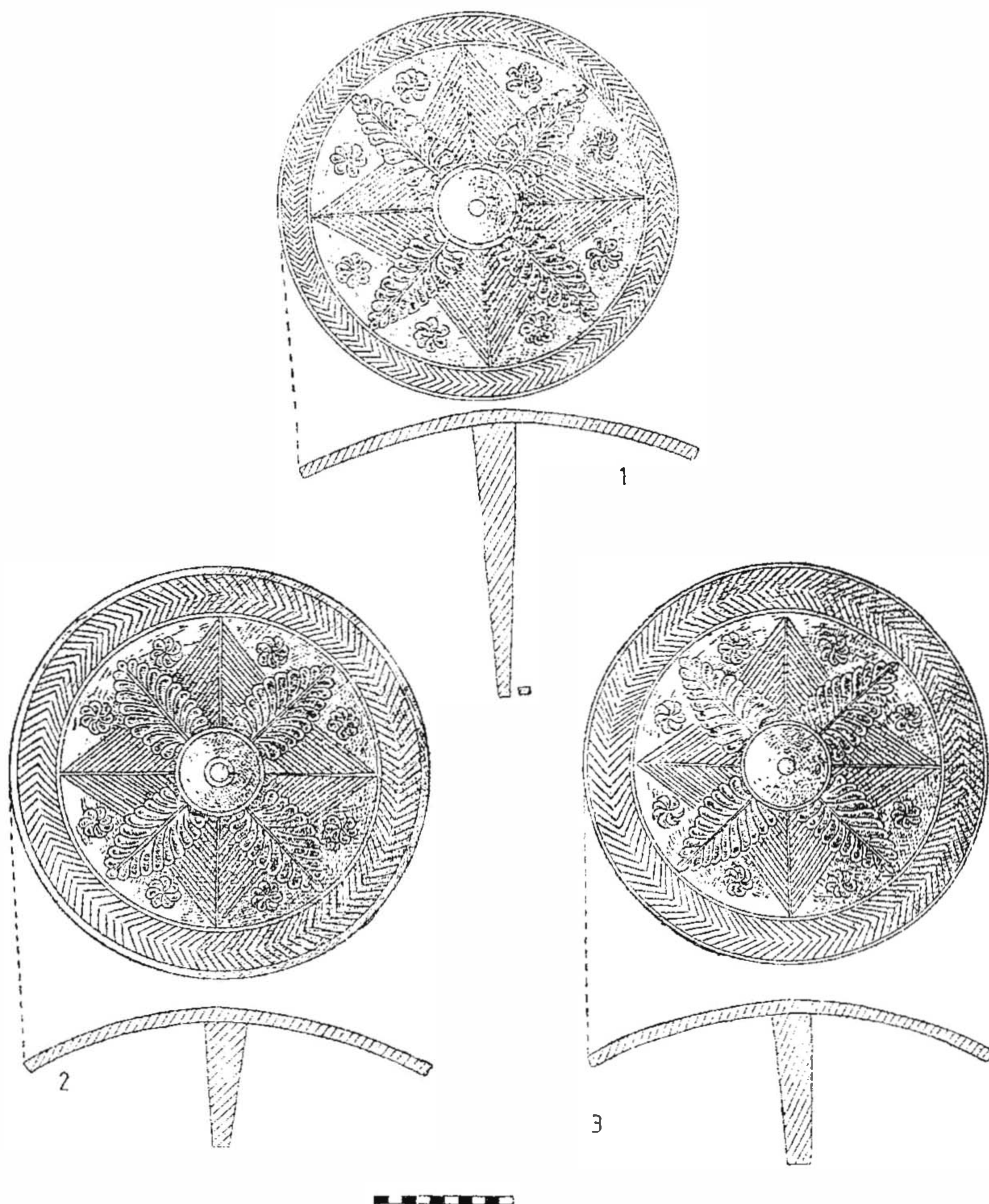
¹¹ Idem, *op.cit.*, fig.61/18.

¹² Idem, *op.cit.*, fig.62/1.

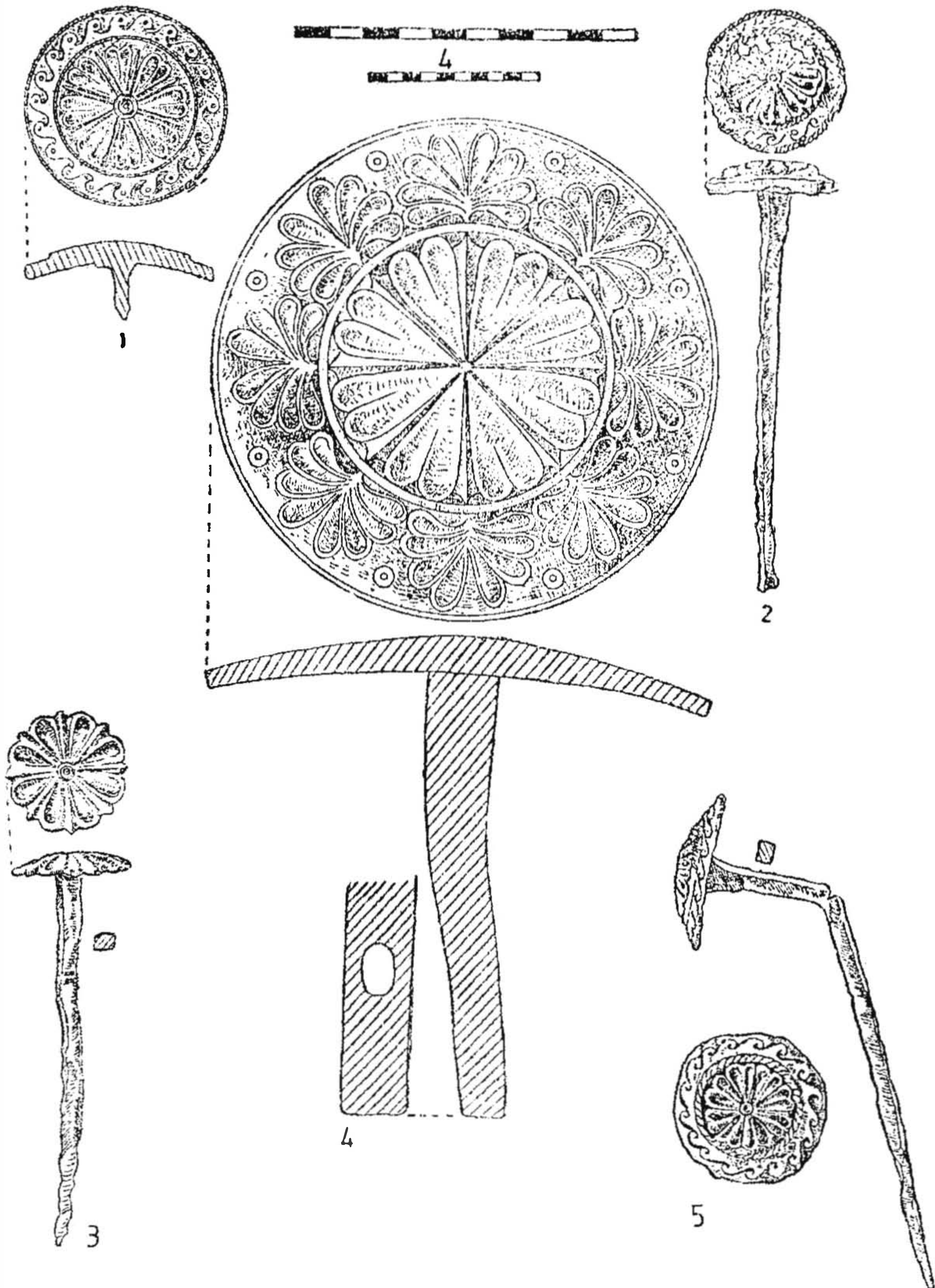
¹³ Idem, *op.cit.*, p.118, fig.61/20, 63/1-2.

Pl. I. Ținte ornamentate (după I. Glodariu, E. Iaroslavschi).

Pl. II. Ținte ornamentate (după I. Glodariu, E. Iaroslavschi).

Pl. III. Ținte ornamentate (după I. Glodariu, E. Iaroslavschi).

Continuând seria motivelor care apar pe astfel de piese ajungem și la motivul Din această categorie se cunosc două exemplare, provenind unul de la Grădiștea Muncelului și celălalt de la Piatra Roșie¹⁴. Motivul, mai rotunjiți la capete, pe cealaltă mai ascuțiți - cu nervura mediană bine marcată, și un ornament care poate foarte bine reprezenta alte patru frunze cu nervuri atât mediane cât și laterale. Nici acest motiv al frunzelor cu nervuri pronunțate nu este identic pe cele două ținte: la una conturul acestora nu este bine precizat iar frunza are vârful mai ascuțit, la cealaltă conturul este clar, vârful frunzei fiind însă rotunjit (pl.I/23-24).

O altă categorie de ornamente o reprezintă pătrulater de pe terasa a XI-a de la *Sarmizegetusa Regia*. Aici au fost descoperite patru ținte de dimensiuni uriașe cu diametrul de aproximativ 0,30 cuprinde o suită de motive decorative deosebite. În centru se află două cercuri concentrice cu un buton în mijloc, umplând apoi patru frunze de acant dispuse în cruce, spațiul dintre ele fiind umplut cu linii incizate ce se întâlnesc în unghiuri îndreptate cu vârful spre marginea discului. Între frunzele de acant și vârful liniilor se află opt rozete cu spițe răsucite. Urmează apoi două cercuri concentrice în relief, spațiul dintre ele fiind umplut cu liniuțe incizate formând un fel de brâu în motiv de spic. Interesant este faptul că și cuiul acestor ținte este destul de mic fiind mult mai pregnant rolul lor ornamental decât cel funcțional.

O altă țintă descoperită în același sanctuar se deosebește de precedentele atât prin forma cuiului cât și prin decor. Cuiul este neascuțit, iar în partea inferioară prezintă un orificiu oval. Acest detaliu poate explica și sistemul de prindere al țintei. Lungimea cuiului de la floare până la orificiu indică probabil grosimea lemnului, iar orificiul servea pentru fixarea ținte cu ajutorul unui știft.

În ceea ce privește decorul ținte (pl.III/4), el este mult mai complex. Începând de la centru spre exterior avem opt petale cordiforme, adânc și puternic albiate, despărțite de tot atâtea săgeți. Urmează un cerc în relief care separă această zonă de a doua care cuprinde opt frunze de acant puternic stilizate sau poate de opt se află din nou un cerc¹⁶.

Un motiv similar cu cele de pe țintele mari apare și pe o țintă de dimensiuni ceva mai mici (aproximativ 10 cm.) și cu o formă destul de neobișnuită - adică ovală - descoperită în același loc. Ținta, păstrată fragmentar, are ca decor patru frunze de acant dispuse în cruce, ale căror capete se întâlnesc în centru cu trei cercuri concentrice închise. Porțiunile dintre aceste patru frunze sunt ornamentate cu patru rozete care de această dată nu mai au spițele răsucite, ci se compun din în formă de inimă - și patru bastonașe care le despart¹⁷.

După cum s-a văzut, motivele ornamentale sunt extrem de variate, repertori elemente de origine autohtonă cât și elemente de clară influență elenistică.

Motivul

element decorativ întâlnit atât în lumea dacică cât și în cea greco-romană. Realizat, după cum s-a văzut cu compasul, motivul se întâlnește în Dacia atât pe ceramica obișnuită cât și pe cea pictată¹⁸. Unele cercuri sunt în formă de șnur - brâu tordat - motive elemente decorative prezente pe ceramică¹⁹. Motivul brâului nu apare doar pe ceramică, ci îl găsim și în toreutică, un exemplu elocvent fiind scutul de la Piatra Roșie, unde motivul delimitează registrele²⁰ - cum se întâmplă și în cazul țintelor cu decorație mai complicată - ne referim la cele pe care apare rozeta și valul alergător. Putem spune deci că, atât cercurile concentrice, cât și motivul brâului tordat sunt ornamente de factură autohtonă.

Nu același lucru se poate spune despre motivul rozetei. Așa cum bine se știe, rozeta este unul dintre motivele decorative obișnuite în ornamentarea ceramicii dacice. Dar motivul care apare pe ținte nu

¹⁴ Idem, *op.cit.*, p.118, fig.61/23-24.

¹⁵ *Ibidem*; I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p. 119, fig.62/2-3, 64/10.

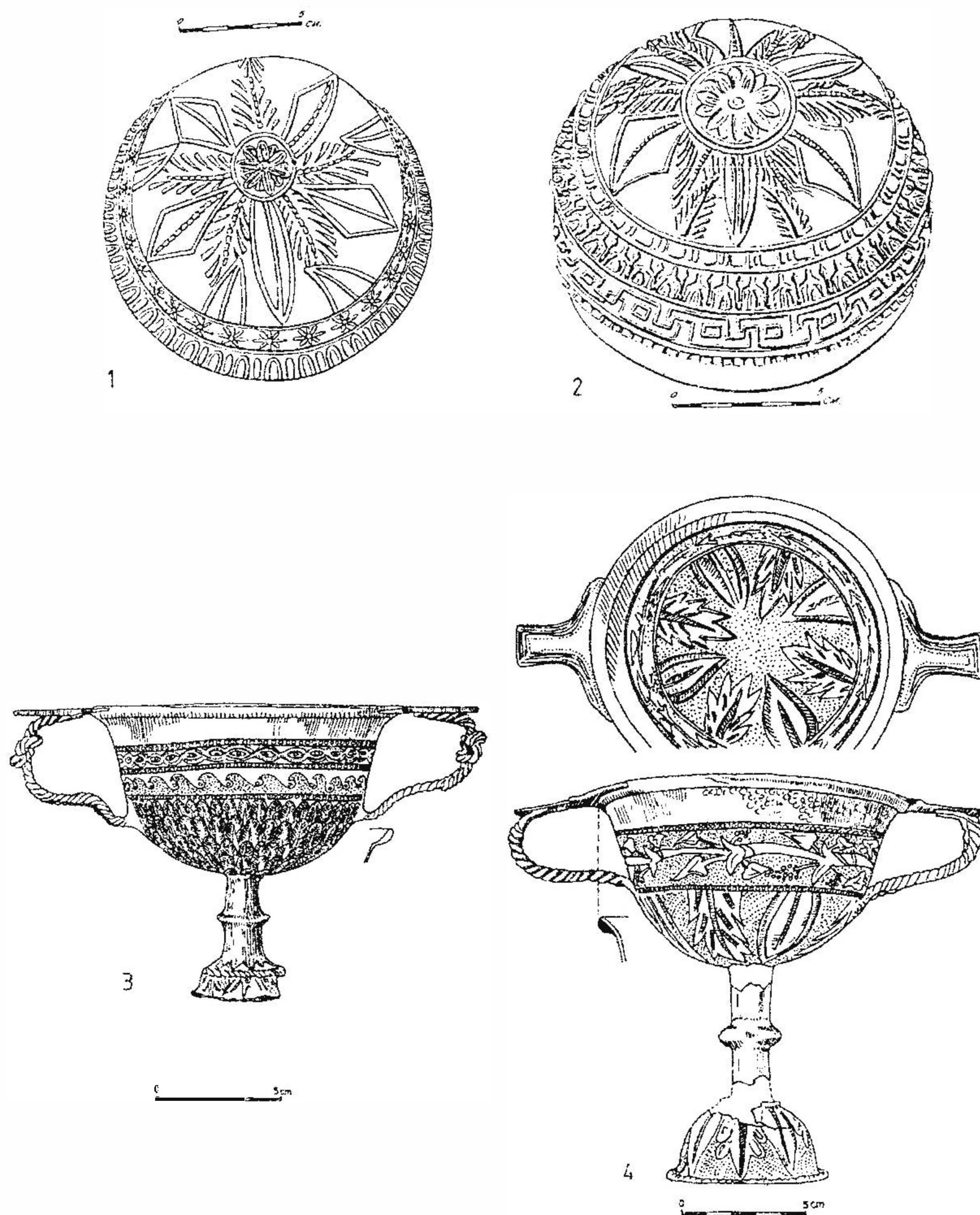
¹⁶ I.Glodariu, E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p.119, fig.63/4.

¹⁷ E.Iaroslavschi, *op.cit.*, p.374, fig.2/4.

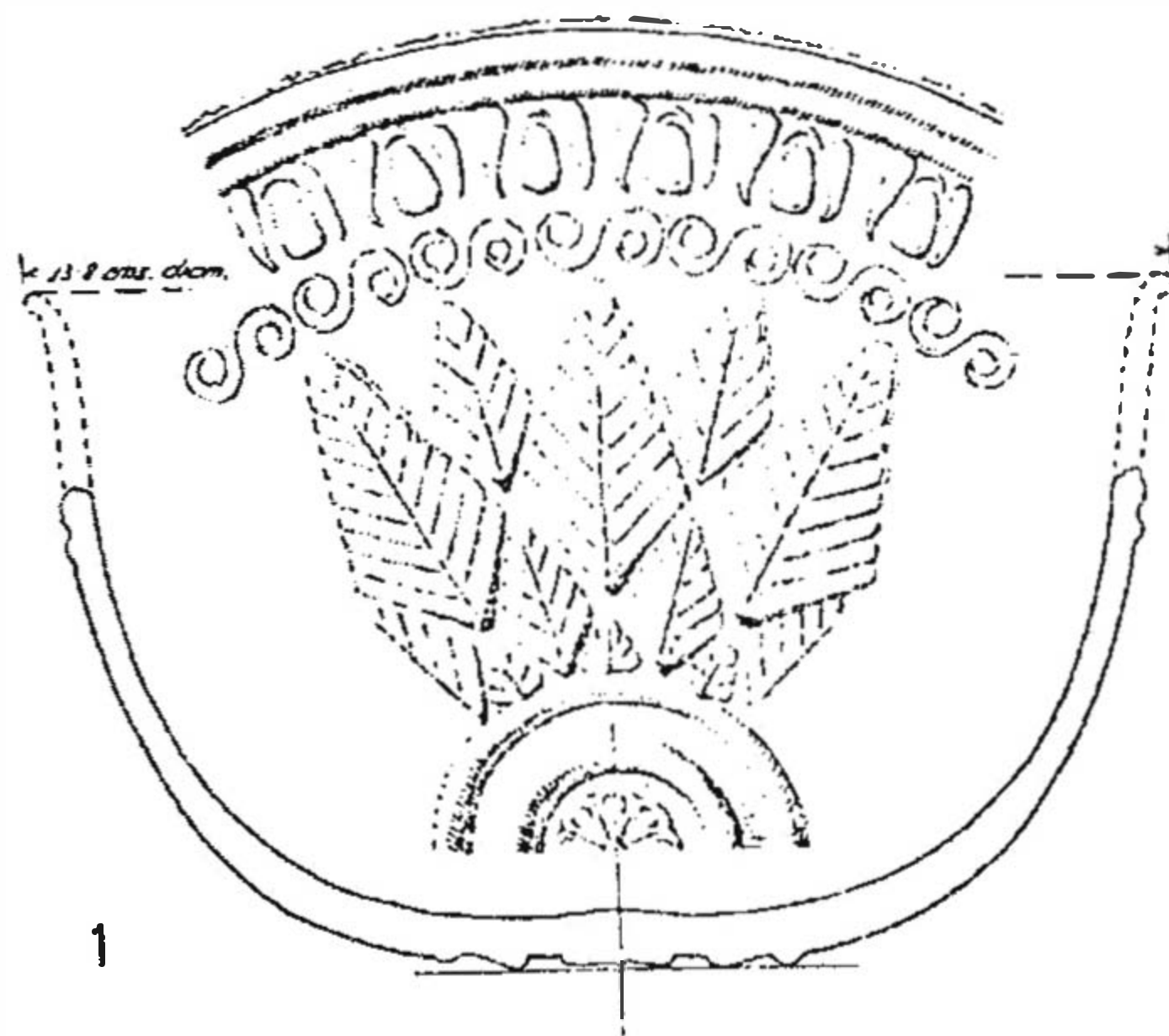
¹⁸ I.H.Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, 1969, pl.XCII/2, XCV/6.

¹⁹ Idem, *op.cit.*, pl.CVI/1.2; pl.CVIII/6.

²⁰ C.Daicoviciu, *Ceatele dacice de la Piatra Roșie*, 1954, p.119-121.

Pl. IV. Boluri de liene. 1-2 (după M. Bucovală); 3-4 cupe din tezaurul de la Sâncrăieni (după D. Popescu).

Scale 2 : 3

Scale 2 : 3

Pi. V. Boluri deliene (după H. A. Thompson).

pare să aibă o origine autohtonă, ci mai degrabă una elenistică. Susțin aceasta deoarece desenul rozetei de pe ceramica dacică este complet diferit de cel prezent pe țintele ornamentale. Primul este extrem de simplu, evoluând de la o rozetă cu patru spițe dispuse în cruce spre una puțin mai complicată²¹-adică cu mai multe spițe - dar care oricum nu ajunge la perfecțiunea și stilul de redare al rozetei de pe țintele ornamentale. Rozeta, așa cum apare ea pe țintele din zona capitalei statului dac, își găsește analogii atât în lumea elenistică cât și în cea tracică. Astfel o găsim pe cerceii de aur de la *Calatis*²² și pe coiful de la Poiana Coțofenești²³

Un alt motiv de influență elenistică prezent în decorarea țintelor este valul alergător. Aceasta, având originea în lumea mediteraneană, s-a răspândit extrem de repede și în cea barbară. Motivul valului este prezent și în repertoriul de ornamente al ceramicii dacice²⁴, dar și în torenică - tezaurul de la Sâncrăieni²⁵ (pl.IV/3-4).

Alt ornament de origine evident mediteraneană este motivul frunzei sau bobocilor de lotus. El, deși apare stilizat pe ceramica pictată dacică²⁶, pe piciorul unor cupe din tezaurul de la Sâncrăieni sau pe scutul de la Piatra Roșie, nu este totuși un ornament frecvent în arta dacică. Motivul îl regăsim mai degrabă, redat cu precizie și finețe, pe bolurile deliene originale - de exemplu pe cele descoperite în necropola de la Tomis²⁷ (pl.IV/1-2).

Interesant este aici, pe lângă motivul lotusului, ornamentul care apare împreună cu el pe ținte. S-au amintit mai sus acele frunze cu nervuri și mediane pronunțate. Acest motiv, destul de greu de interpretat datorită stilizării excesive, poate să fie motivul arhicunoscut al brăduțului prezent pe ceramica dacică²⁸ sau o apropiere de un motiv bine cunoscut de meșter, dar poate să fie și un motiv de origine elenistică, ușor de acceptat și datorită frunzei de lotus împreună cu care apare, ornamentul putând fi o stilizare la maximum a frunzei de acant. După cum se știe în multe cazuri frunza de lotus apare împreună cu cea de acant. Este cazul scutului de la Piatra Roșie, a cupelor din tezaurul de la Sâncrăieni, a bolurilor din necropola de la Tomis și a unui bol delian târziu pe care - afirma autorul - alternează frunzele de acant cu cele de lotus, "motiv comun" ce apare la Atena²⁹ (pl.V/2).

Și, în sfârșit, motivul acantului apare bine redat pe țintele de mari dimensiuni de la Grădiștea de Munte. Decorul de pe aceste piese cu finețea execuției care le caracterizează ne duc cu gândul mai mult la piesele executate în lumea elenistică. Frunza de acant nu-și găsește analogie în Dacia decât pe piesele tezaurului de la Sâncrăieni și pe scutul de la Piatra Roșie, deși despre acestea se poate spune că sunt realizate fie sub influența elenistică (cazul tezaurului de la Sâncrăieni), fie cea a meșterilor greco-romani (cazul scutului). Motivul palmetei sau a frunzei de acant stilizate de pe cea de-a cincea țintă descoperită în sanctuarul mare patrulater de pe terasa a XI-a, pare și mai apropiată de repertoriul ornamental elenistic, analogiile pentru ea găsindu-se mai degrabă în această lume mediteraneană.

Este poate de discutat motivul care apare împreună cu frunzele de acant pe țintele mari. Astfel motivul liniilor care se înâtlnesc în unghiuri ascuțite poate să fie un simplu element decorativ, "un pătrat ușor stelat" cum îl denumește C.Daicoviciu³⁰, sau poate să fie motivul brăduțului - pe care l-am pomenit mai sus - deși execuția lui nu pare să ne îndrume spre această variantă. Mai degrabă poate să fie vorba de un motiv vegetal prezent în repertoriul ornamental elenistic. Astfel pe un bol delian original întâlnim acest element, adică frunze ascuțite cu nervuri mediane și laterale foarte bine marcate³¹ (pl.V/1).

²¹ I.H.Crișan, *op. cit.*, pl.CXI/1,4; pl.LXXXVII/1.

²² R.Florescu, I.Miclea, *Geto-dacii*, 1980, fig. 141

²³ Șt.Burda, *Tezaur de aur din România*, 1979, cat. 27 apud R.Florescu I.Miclea, *op. cit.*, fig 17-20.

²⁴ I.H.Crișan, *op.cit.*, pl. CIX/1, 3-4, CX.

²⁵ D.Popescu, în seria *Inventaria Archaeologica.Roumanie*, fasc. 3,1967, nr. 6-7

²⁶ G. Florea, L.Suciu, *Observații cu privire la scutul de la Piatra Roșie*, în *Ephemeris Napocensis*, V/1995, fig.II/3,7.

²⁷ M.Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, 1967, fig.48c, 37c.

²⁸ I.H.Crișan, *op.cit.*, pl. CVII/3,5,7

²⁹ H.A.Thompson, *Two Centuries of Hellenistic Pottery*, în *Hesperia*, fig. 96b E79.

³⁰ C.Daicoviciu și colaboratorii, *op.cit.*, p. 398.

³¹ H.A.Thompson, *op.cit.*, fig.68 D37.

Cum s-a văzut, repertoriul ornamentelor prezente pe țintele din regiunea capitalei statului dac, extrem de variat de altfel, cuprinde elemente de certă factură autohtonă (cercurile, brâul), dar și foarte multe elemente decorative din lumea greco-romană. Poate fi deci de discutat dacă aceste ornamente au ajuns la noi direct - prin meșteri greci a căror prezență la ridicarea cetăților dacice nu mai poate fi pusă la îndoială - s-au indirect, prin filiera tracică, ținând cont că unele ornamente apar și pe piesele de artă traco-getică.

O altă problemă este originea meșterului. După părerea noastră, bazându-ne pe finețea execuției pieselor despre care am discutat, pe ornamentele pe care aceste piese le conțin etc., ar putea fi vorba de unul sau mai mulți meșteri greci prezenți în cetățile dacice și care, la cererea comanditarilor locali au împodobit edificiile la a căror construcție fuseseră martori cu aceste piese realizate fie de ei, fie de meșteri daci, sub directă lor îndrumare.

Tehnic vorbind, și dacii le puteau produce, dar stilistic motivele de pe piese aparțin clar repertoriului greco-roman. De asemenea, este de remarcat că motivele de pe piese nu sunt simboluri, ci doar simple elemente decorative.

Oricum, realizate de greci sau de daci, piesele în sine reflectă un deosebit simț al frumosului, consecințele lui ducând la ornamentarea a tot ceea ce ține de viața cotidiană a dacilor, de la simplele obiecte de uz comun până la cele mai sofisticate construcții. Elementele decorative prezente pe aceste piese ne dovedesc, de asemenea, pe de o parte puternica influență elenistică în lumea dacică cât și, pe de altă parte, capacitatea de asimilare a civilizației dacice în pragul celui de-al doilea secol al erei noastre.

DANIELA SUCIU
Universitatea "Babeș-Bolyai"
Cluj-Napoca

ZIERNÄGEL IN DER GEGEND DER SARMIZEGETUSA REGIA

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ziernägel wurden in grosser Anzahl in den Munții Țărăștiei entdeckt und bilden einen sicheren Nachweis der Existenz der Metallkunst bei den Dakern. Die Stücke sind sowohl nach Ausmass' (von 3,5 cm bis 30 cm) als auch nach Aussehen verschieden. Die Verzierung wird entweder durch Einritzungen des noch roten Metalls hergestellt, oder aber mit Dorn und Meisselchen. Die Benutzung des Zirkels ist gut bezeugt.

Die Verzierung ist von Stück zu Stücke unterschiedlich; die Muster können sowohl einfach als auch äusserst kompliziert sein. Auf kleinen Stücken erscheint das Muster konzentrischer Kreise - die oft als tordierte Leisten dargestellt werden, Rosetten, laufender Hund, Lotuskospen u. a. Auf grösseren Ziernägeln werden diese Motive durch eine viel komplexere Verzierung ersetzt, wobei das vorherrschende Element das Akanthusblatt ist.

Somit erscheinen auf den Stücken in der dakischen Kunst wohlbekannte konzentrischer Motivekreise, tordierte Leisten- und solche, die in der dakischen Kunst Analogien aufweisen, die sich jedoch mehr der hellenistischen Kunst nähren Rosetten, Akanthus usw. Diese letzteren Motive gelangten nach Dakien entweder direkt, durch die bei der Errichtung der dakischen Festungen beteiligten Meister, oder aber indirekt, durch thrakische Vermittlung. Es ist möglich, dass die Stücke sogar von den oben erwähnten griechischen Meistern selbst hergestellt wurden, es ist aber auch nicht ausgeschlossen, dass es die Daker waren, die sie herstellten.

Jedenfalls erweisen die auf diesen Stücken vorkommenden Verzierungselemente einerseits den starken hellenistischen Einfluss in der dakischen Welt, andererseits die Aufnahmefähigkeit der dakischen Zivilisation am Ende des 1. Jh.n.Chr.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Taf. I. Ziernägel (nach I. Glodariu, E. Iaroslavschi).
Taf. II. Ziernägel (nach I. Glodariu, E. Iaroslavschi).
Taf. III. Ziernägel (nach I. Glodariu, E. Iaroslavschi).
Taf. IV. Schlüssel aus Delos 1-2 (nach M. Bucovață); 3-4 Pokale aus dem Schatz von Sâncrăieni (nach D. Popescu).
Taf. V. Schlüssel aus Delos (nach H. A. Thompson).